

ЕКОНОМІКА І ПРАВО

УДК 346.14 + 334.7

В. К. МАМУТОВ,*академік НАН України та НАПрН України*

ЗАІНТЕРЕСОВАНІСТЬ І САМОПОСИЛЕННЯ *

Розглянуто окремі приклади розвитку високотехнологічних галузей України, таких як ракетно-космічна і авіабудівна. Зазначено, що за наявності зовнішніх не сприятливих для промисловості України факторів вдала переорієнтація коопераційних зв'язків здатна у перспективі стати поштовхом для поступального розвитку за умови стабільності правової системи. Наведено деякі історичні та сучасні приклади успішної модернізації законодавства шляхом його кодифікації.

Ключові слова: самопосилення; господарське законодавство; поступальний розвиток; виробнича кооперація; державний інтерес; кодифікація.

Бібл. 4.

UDC 346.14 + 334.7

VALENTYN MAMUTOV,*Academician of the NAS and the NALS of Ukraine*

INTEREST AND SELF-REINFORCEMENT

Some examples of development of Ukraine's high-tech industries, such as rocket and space and aircraft building, are considered. It is noted that in the presence of external factors unfavorable for the industry of Ukraine, successful reorientation of cooperative ties can in the long term become an impetus for steady development under condition of stability of the legal system. Some historical and modern examples of successful modernization of legislation through its codification are presented.

Keywords: self-reinforcement; economic legislation; progressive development; production cooperation; the state interest; codification.

References 4.

1. Виробнича кооперація як основа поступального розвитку економіки. Між інтересом індивіда та його доцільною діяльністю, підпорядкованою задоволенню виниклої у нього потреби, встають опосередковані ланки, а саме: а) **заінтересованість** індивіда у задоволенні потреби; б) спонукальний мотив до доцільного діяльного задоволення потреби, до вольової реалізації цього **самопосилення**, а через них — до реалізації об'єктивно існуючого інтересу. Наявність взаємовиключних інтересів у життєвій сфері людського індивіда суперечить самим основам його індивідуальної життєдіяльності, а тому один із цих інтересів має бути принесений у жертву іншому. Панувати у життєвій сфері індивіда може тільки один з протилежних інтересів. У цьому зв'язку постає запитання: а чи можливо подібні міркування застосувати до зовнішньої та внутрішньої поведінки держави? Адже у будь-якої держави також є

* Передрук статті здійснено з дозволу журналу "Економіка та право" [1].

інтереси. Такі, які збігаються з інтересами громадян чи ні, такі, які збігаються з інтересами сусідніх країн чи є діаметрально протилежними до них. Складається враження, що у стабільності економіки заінтересовані й громадяни, й держава як виразник їхніх інтересів. У великій кількості різної інформації, у потоці подій важко вловити саме такий інтерес, відштовхуючись тільки від безпосереднього сприйняття такого матеріалу.

Наприклад, вельми болюча і дискусійна тема розривання коопераційних зв'язків з Російською Федерацією. У чому інтерес держави? Природно, у збереженні таких зв'язків (які ще вважають “традиційними”), у їх розширенні як в асортиментному, так і в географічному аспектах полягає державний інтерес. Але з 2014 р. проводиться політика розривання коопераційних зв'язків у різних галузях промисловості, яка колись була єдиним господарським комплексом. З одного боку, цей процес ініційований не Україною, як у багатьох ЗМІ намагаються подати. Проголошена у РФ політика “імпортозаміщення”, переманювання ключових кадрів, відкрите копіювання (позичання) технологій, навіть і пряма їх крадіжка шляхом вивезення проектної та технічної документації (випадок з донецьким заводом “Топаз”) або промислових потужностей (завод “Юність”, м. Краснодар Луганської області; Луганський машинобудівний завод імені Пархоменка; завод гірничорятувальної техніки “Горизонт”, м. Луганськ та десятки інших прикладів), які потім розгортаються на давно порожніх промислових майданчиках. Природно, вже навіть офіційними особами у РФ визнається відкритий провал так званого “імпортозаміщення” за багатьма позиціями. Адже джерелами такого “імпортозаміщення” виступають або неймовірні фінансові вливання у форсування науково-проектних розвідок (з усіма корупційними ризиками, які з цього випливають), або зазначений вище шлях.

Зрозуміло, що Україна була змушена реагувати на подібні факти. У цьому зв'язку 27 серпня 2014 р. РНБО України прийняла відповідне рішення, яким передбачається вжити заходів щодо припинення експорту до РФ товарів військового призначення і подвійного використання Російською Федерацією, “за винятком космічної техніки, яка застосовується для досліджень і використання космосу в мирних цілях, у межах міжнародних космічних проектів” *. Цей підхід у ситуації, що склалась, є виправданим, оскільки за замовленнями як з РФ, так і з ЄС та США стоять тисячі робочих місць, укладено довгострокові контракти (деякі з них строком аж до 2021 р.), які потрібно виконувати. При цьому закупівлі матеріалів і устаткування продовжують мати двосторонній характер.

“Щоб відійти від закупівель комплектації з Російської Федерації, необхідно вносити зміни у документацію, і конструктори разом з технологами повинні розробити варіанти для таких змін. Якщо в конструкторській документації прописано певну марку сталі, елемент, у такому випадку завод не може здійснити заміну на власний розсуд. Тому КБ “Південне” було дане доручення винайти можливість для імпортозаміщення”, – заявив экс-голова Державного космічного агентства України Л. Сабадош **. У підсумку, 26–27 липня 2016 р. тільки з ТОВ “Илеко” (РФ) державним підприємством (далі – ДП) “Південмаш” було укла-

* Про заходи з удосконалення державної військово-технічної політики : рішення РНБО України від 27.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-14>.

** “Южмаш” объяснил миллиардные закупки металла у российских компаний выполнением международных контрактов / Национальный антикоррупционный портал “Антикор”. – 2016. – 14 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://antikor.com.ua/articles/118662juhmesh_objjasnil_milliardnye_zakupki_metalla_u_rossijskih_kompanij_vypolnieniem_mehdunarodnyh_kontra.

дено дві угоди на постачання сталі, міді та нікелю на суму 6,06 млрд. руб. (або близько 2,25 млрд. грн.).

За інформацією Департаменту маркетингових комунікацій ДП “Південмаш”, 28 квітня 2017 р. було підписано контракт між ним і компанією S7 Sea Launch Limited на виробництво і поставку ракет-носіїв серії “Зеніт”. У цілому, контракт передбачає виготовлення 12 ракет-носіїв для програм “Морський старт” і “Наземний старт” з метою досліджень і використання космосу в мирних цілях у межах міжнародних космічних проектів. Нині (на момент розміщення даного повідомлення від 02.06.2017 р. – *М.В.К.*) у виробництві перебуває дві ракети модифікації “Зеніт-3SL” і “Зеніт-3SLБ”^{*}.

S7 Group є російським холдингом, який включає 10 компаній, що займаються організацією та виконанням авіаперевезень, подорожей, технічним обслуговуванням повітряних суден, навчанням авіаційного персоналу. До його складу входить також компанія, основною діяльністю якої є запуск ракет космічного призначення і виведення космічних об’єктів на орбіту. Група компаній S7 у 2016 р. викупила космодром “Морський старт” у корпорації “Енергія”.

Чи зуміла РФ “імпортозамістити” українські комплектуючі для ракетної техніки? На папері (і в офіційній звітності) – так. Проте варто лише згадати статистику катастроф за 2014–2017 рр., як цей факт стає міфом з багатьма невідомими і туманними перспективами взагалі для російської космонавтики – як науково-дослідної, так і комерційної. Науково-технічний прогрес у глобалізованому світі не стоїть на місці, приватні корпорації у США сформували достатній науково-технічний потенціал і виробничі потужності (у глибокій кооперації, природно) для запуску приватних космічних апаратів, які перевершують “державні” аналоги США, ЄС і РФ за корисним комерційним навантаженням апаратів, які виводяться на орбіту. Взагалі дедалі частіше лунають думки, що змагатися в технологічному прогресі з глобалізованим світом сенсу немає: країна, яка робить наголос на “імпортозаміщення” (а точніше – на самоізоляцію), апriorі починає програвати як у кінцевій ціні продукту, так і в його якості (корисних для науки або комерції властивостях). Тому Україна активно (нехай цей перехід і болючий) включається до міжнародного “коопераційного” руху в ракетно-космічній галузі з багатьма країнами, а РФ, у свою чергу, свідомо або під тиском застосовуваних санкцій, з нього випадає і, насамперед, через системне “витискування” української продукції з свого ринку з метою спровокувати кризу в економіці України і звинуватити ж у цьому українську сторону.

Ще одним успішним проектом з кооперації у сфері ракетної техніки можна вважати розробку технічного ракетного комплексу “Грім-2” (реанімація так і не завершеного проекту “Сапсан”) у двох варіантах: для Збройних сил України і в експортному виконанні за фінансової підтримки Саудівської Аравії, яка заінтересована в подальшій закупівлі даної техніки. Перші випробування такого комплексу вже проведено у 2017 р., і співробітництво, швидше за все, виходить на “фінішну пряму”. Цей приклад є показовим тим, як за гроші іноземного інвестора отримати розробку високого класу, при цьому інвестор – Саудівська Аравія – одержить комплекс з обмеженим міжнародними угодами радіусом дії, а ВСУ – повноцінну версію, виготовлену переважно з вітчизняних комплектуючих із за-

^{*} Возобновлено производство ракет-носителей “Зенит” : Офіційний сайт державного підприємства “Південмаш”. – 2017. – 2 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yuzhmash.com/presscenter/news/new?id=284>.

лученням, звичайно, й іноземних розробок в окремих “проблемних” випадках, де Україна вже втратила виробничий потенціал або аналоги значно відстають і не відповідають сьгоднішнім реаліям. А так, у проекті вже сьогодні задіяно до 50 вітчизняних підприємств.

Кооперація ж у космічній галузі саме у 2017 р. (після, очевидно, важкого переговорного процесу з партнерами з ЄС і конструкторських переробок існуючих розробок) дістала друге дихання. У Французькій Гвіані (територіально знаходиться у Південній Америці) у листопаді 2017 р. з космодрому Куру було успішно запущено європейську ракету-носію Vega з українським двигуном. Маршовий двигун РД-843-4 ракети-носія розроблений державним підприємством “Конструкторське бюро “Південне” і виготовлений державним підприємством “Виробниче об’єднання “Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова”.

З космодрому Уоллопс (США) 12 листопада 2017 р. здійснено пуск ракети-носія Antares, яка вивела на навколоземну орбіту вантажний космічний корабель Cygnus CRS OA-8, який доставив на Міжнародну космічну станцію 3,4 т корисного вантажу, запаси їжі, наукового обладнання, а також здійснив утилізацію відходів з МКС. Участь ДП “Південмаш” у цьому проекті полягає у виробництві основної конструкції першого ступеня ракети-носія. Даний пуск уже став сьомою місією з доставляння вантажів на МКС у межах контракту з NASA *.

Чи варто говорити, що на даному специфічному ринку недобросовісна конкуренція і підступні дії конкурентів – не рідкість? Так, недавно у зв’язку з активізацією протистояння Північної Кореї та союзників США Україну навмисно було втягнуто в черговий скандал щодо поширення ракетно-космічних технологій. Як виявилось пізніше, згідно з розміщеною у ЗМІ офіційною інформацією від ДП “Південмаш”, у червні 2017 р. Україна продала Південній Кореї програмне забезпечення для розрахунку теплопередачі в камері згоряння рідинного двигуна ракети-носія космічного призначення. Крім того, раніше, у листопаді 2016 р., Україна продала Південній Кореї ескізний проект верхнього ступеня ракети-носія. Відповідні контракти південнокорейська компанія Hanwha Corporation підписала з українським зовнішньоторговельним державним підприємством “Спецтехноекспорт”, яке входить до структури державного концерну “Укроборонпром”. Про це свідчить база даних міжнародного порталу експортно-імпорتنих операцій ImportGenius **. Природно, інформація про передання будь-яких технологій Північній Кореї не дістала підтвердження.

Звичайно, двигун або програмне забезпечення – це не вся ракета, але досвід такого співробітництва сьогодні є неоціненним – з точки зору як удосконалення технологій, їх адаптації для подальшої участі в міжнародних проектах, так і створення згодом власного конкурентоспроможного продукту на даному закритому і обмеженому різними міжнародними угодами ринку. Участь у подібних проектах – це також імідж країни, яка за фактом є учасницею “закритого клубу” космічних держав, куди так просто не пускають, навіть якщо ви маєте гроші. Важливими є тільки технології, наукова школа, проектно-конструкторський потенціал і, можна

* Успешный старт ракеты-носителя “Antares” : Офіційний сайт державного підприємства “Південмаш”. – 2017. – 12 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.yuzhmash.com/presscenter/news/new?id=323>.

** На самом деле Украина продала ПО для двигателя Южной Кореи, а не КНДР / Канал 24. – 2017. – 14 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/ru/na_samom_dele_ukraina_prodal_po_dlja_dvigatelja_juzhnoj_koree_a_ne_kndr_n852858/amp.

сказати, досвід, якого у такій сфері діяльності набути навіть в еру інформаційних технологій просто неможливо. Наприклад, для Китаю, Південної Кореї, Індії та Бразилії, незважаючи на багато складових успіху (цілеспрямована державна політика, величезні фінансові ресурси), дані проекти виявилися нездійсненими, і тільки Китай після напруження всіх сил, ресурсів, купівлі окремих (переважно російських) технологій зміг досягти певного прогресу (із значним відставанням) у даній сфері. І ці країни до міжнародних проектів, які організують ЄС, США або Японія, запрошувати не квапляться. У цьому зв'язку Україна стає унікальною учасницею руху космічної кооперації, відкритою до спільних проектів з усіма країнами, залишаючись при цьому країною, геополітично незаангажованою, – на відміну від США, РФ або ЄС.

До речі, про скандали і про загострення конкурентної боротьби на ринку ракетно-космічних технологій, і про добросовісність поведінки “колишніх” партнерів по даній галузі. Як уже говорилося, навмисне перешкоджання присутності України на своєму ринку шляхом реалізації різних програм імпортозаміщення або прямої відмови (заборони імпорту) від спільних проектів з одночасним прагненням покласти за це провину на Україну, стало явищем повсюдним.

В авіабудуванні, незважаючи на всі труднощі, також окреслилися позитивні зрушення в напрямках самопосилення виробничого потенціалу, переорієнтації коопераційних зв'язків з “традиційних” (насамперед – РФ), поглиблення вже існуючого міжнародного співробітництва, залучення інвесторів до існуючих розробок. При цьому акцент робиться на “імпортозаміщення” російських комплектуючих шляхом або організації виробництва на вітчизняних підприємствах, або адаптації в конструкцію іноземних аналогів, використання яких відкриває можливості для експорту продукції до країн ЄС, Канади тощо. Проте і тут не припиняються напади і на вітчизняний авіапром, який в окремих ЗМІ активно намагаються “поховати” з вини саме української сторони. І аргументація тут: від “навмисного розривання коопераційних зв'язків за власної ініціативи” (цікаво, виходячи з яких таких інтересів? Інтересу в “навмисному розвалі власної економіки”?) до “навмисного нав'язування ззовні такого рішення” (зрозуміло, “ззовні”, а саме – з РФ, транслюється теза про “зовнішнє управління Україною” при одночасній політиці витіснення української продукції адміністративними методами – методами прямої заборони за надуманими, сфабрикованими обставинами). Зрозуміло, ознаки нездорової конкуренції є тут очевидними.

Так, недавно у ЗМІ з'явилась інформація, що АТ “Мотор Січ” здійснює випробування лопатей власного виробництва до вертольотів Мі-24. Про це повідомив заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі України Ю. Бровченко: «“Мотор Січ” за власні обігові кошти спільно з іноземними інвесторами створило виробництво лопатей, які нині проходять випробування». Він додав, що до кінця року Україна отримає лопаті вітчизняного виробництва практично за всією номенклатурою. В Україні не виробляються лопаті для вертольотів Мі-24, які є на озброєнні української армії. Такі деталі раніше закуповувались у РФ. Більше того, “у цьому році ми працюємо над розвитком вертолітної техніки, – зазначив голова наглядової ради, директор по зв'язках із громадськістю підприємства А. Малиш. – Якщо раніше ми йшли шляхом модернізації, потім – модифікації, то нині готуємося до запуску вертольотів власного виробництва. Вертольоти – це наше майбутнє. Сподіваюсь, у наступному році будуть результати” [2]. Таким чином, сьогодні вже мож-

на говорити про завершення робіт з організації виробництва не окремих комплектуючих (у першу чергу – двигунів), а кінцевого продукту – вертольота. Усе це – з урахуванням, знову-таки, розривання “традиційних” коопераційних зв’язків і спроби відмови російської сторони від двигунів на підставі все тієї самої “політики імпортозаміщення” (цілеспрямованого витіснення української продукції з російського ринку). У 2017 р. запорізькому АТ “Мотор Січ” виповнилося 110 років. Нині штат працівників налічує до 25 тис. осіб.

Але неможливість розривання зв’язків обґрунтовується ще, наприклад, одним нюансом. Відповідно до чинних міжнародних стандартів і установчих матеріалів у галузі підтримання льотної придатності, які викладено у Додатку 8 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (International Civil Aviation Organization – ICAO) “Льотна придатність повітряних суден” і у Керівництві ICAO з льотної придатності, Doc 9760, організація розробника залишається відповідальною за збереження цілісності конструкції літака. Для відомств цивільної авіації представники організації-розробника зобов’язані залишатися контактними особами в разі розв’язання проблем, які можуть потребувати проведення коригувальних заходів. Літаки родини Ан (зокрема, і літак Ан-124-100 “Руслан”), вироблені і/або спроектовані ДП “Антонов”, експлуатуються і у РФ. Крім того, невиконання ДП “Антонов” і Україною зобов’язань, зумовлених цілим рядом міжнародних правил і вітчизняним законодавством, призведе до застосування відповідних міжнародних санкцій, у тому числі до заборони міжнародних польотів літаків Ан, а також до передання функцій розробника іншим органам, уповноваженим країною – експлуататором повітряних суден. Саме з метою додержання своїх зобов’язань за міжвідомчим погодженням з уповноваженими міністерствами і відомствами України, згідно з листом-роз’ясненням Держекспортконтролю України, на договірній основі фахівці ДП “Антонов” виконують роботи з оцінювання технічного стану літака Ан-124-100 “Руслан” ТОВ “Авіакомпанія “Волга – Дніпр”, яке не входить до переліку компаній, до яких, згідно з рішенням РНБО України, застосовуються санкції. Даний літак має Свідоцтво про реєстрацію цивільного повітряного судна і може використовуватися тільки для забезпечення потреб громадян і економіки. Таким чином, ДП “Антонов” як розробник авіаційної техніки діє на підставі чинного законодавства України і міжнародних авіаційних правил*.

Повертаючись до питання розвитку міжнародних коопераційних зв’язків в авіабудуванні, учасницею яких є Україна, слід згадати два проекти.

Перший – відновлення програми щодо літака Ан-225 “Мрія”, одного з найбільших і найвантажопідйомніших літаків у світі, який поки що існує в єдиному екземплярі.

Передбачалося використання Ан-225 як першої сходинки системи повітряного старту космічного корабля, що вимагало від нього вантажопідйомності не менш як 250 т. Оскільки блоки ракети-носія “Енергія” і сам “Буран” мали габарити, які перевищують розміри вантажного відсіку Ан-225, на літаку передбачалося кріплення зовнішніх вантажів. Тепер же цей літак орієнтований на специфічний ринок габаритних повітряних перевезень, який рік у рік зростає. Отже, на такий літак у світі об’єктивно існує попит. Другий екземпляр знаходиться на ви-

* “Антонов” действует исключительно в соответствии с законодательством Украины и международными авиационными правилами : Офіційний сайт державного підприємства “Антонов”. – 2017. – 3 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.antonov.com/news/537>.

робничих майданчиках ДП “Антонов” у певній мірі готовності. У серпні 2016 р. ДП “Антонов” і китайська компанія Aerospace Industry Corporation of China (АІСС) підписали Угоду щодо співробітництва за програмою Ан-225. Таким чином, сторони висловили наміри щодо довгострокової співпраці, яка передбачає на першому етапі будівництво другого модернізованого екземпляра літака Ан-225 “Мрія” у ДП “Антонов” та його поставку компанії АІСС, а також створення на другому етапі спільного серійного виробництва Ан-225 у Китаї за ліцензією ДП “Антонов”. Обидва етапи будуть реалізовані на умовах окремих контрактів*, тобто йдеться про реанімацію давно забутого проекту, для реалізації якого раніше не було ані коштів, ані потреби.

Другий проект пов’язаний з розробкою і виробництвом нового літака ДП “Антонов” – Ан-132Д, який навесні 2017 р. вже виконав свій перший політ. Програма створення Ан-132 реалізується за контрактом із замовником із Саудівської Аравії, в тісному співробітництві з Науково-технологічним центром імені Короля Абдулазиза (King Abdulaziz City for Science and Technology – КАССТ) і компанією Taqnia Aeronautics Co. До проекту залучено підприємства авіаційної галузі України та провідні компанії – постачальники авіаційної промисловості світу**. Ан-132Д став першим літаком “Антонова” без російських комплектуючих, західні аналоги коштували Україні дешевше. Про це заявив директор програми літаків Ан-132 О. Хохлов, повідомляє кореспондент Укрінформ. “Завдяки євроінтеграційному вектору України, а також тому, що Україна має таким партнером країну, що є реальним геополітичним гравцем у світі, – Саудівську Аравію, у нас не було будь-яких додаткових перешкод для отримання комплектуючих від наших західних партнерів, усі із задоволенням ішли на співробітництво”, – сказав Хохлов. За його словами, Ан-132Д оновлений на 95%: паливні системи, двигуни, гвинти, система кондиціонування, гідравлічна система і система управління літаком. “Майже всі комплектуючі коштували дешевше, ніж аналоги з Російської Федерації, оскільки західні фірми – постачальники комплектуючих мають крупносерійне виробництво своїх комплектуючих і за рахунок цього можуть утримувати конкурентну ціну на ринку, чого не мають російські виробники”, – пояснив директор програми***. Крім України участь у створенні Ан-132Д брали Канада, США, Великобританія, Німеччина, Франція та Саудівська Аравія.

Зазначимо, що проект створення не нового, але глибоко переробленого літака реалізується з лютого 2016 р. Даний феноменальний результат досягнуто за такий короткий час саме завдяки міжнародній кооперації, а здешевлення багатьох комплектуючих за рахунок, як було сказано, їх більш масового виробництва, тут є приємним доповненням, яке дозволяє підвищити конкурентні переваги даного літака. Вимушена ж глибока переробка конструкції слугує модернізації літака, його осучасненню.

* ГП “Антонов” підписало Соглашение о сотрудничестве по программе Ан-225 с китайской компанией АІСС: Офіційний сайт державного підприємства “Антонов”. – 2016. – 31 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.antonov.com/news/478>.

** Новый самолет “Антонов” – Ан-132Д выполнил первый полет : Офіційний сайт державного підприємства “Антонов”. – 2016. – 31 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.antonov.com/news/501>.

*** Строительство Ан-132Д без российских комплектующих обошлось Украине дешевле / Укрінформ. – 2017. – 31 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ru/rubric-technology/2203705-stroitelstvo-an132d-bez-rossijskih-komplektuusih-oboslos-ukraine-desevle.html>.

Хто від цього виграв? Російський виробник, який вже перебивається випадковими замовленнями від “внутрішніх” споживачів з РФ і, очевидно, з кожним роком втрачає українського замовника? Саме через Україну, через реалізацію її спільних міжнародних проектів російські комплектуючі (які використовувались у тих самих космічних апаратах чи літаках) виходили на зовнішні ринки, завойовували певну ділову репутацію. **Самопосилення не означає самоізолювання.** У глобальному світі варто використовувати переваги кооперації, взаємовигідного співробітництва. Дані переваги слід закріплювати у міжнародних дво- і багатосторонніх угодах.

Тим часом, Президентом України підписано відповідний Закон України *, який надає широкі можливості для кооперації у галузі розробки і виробництва наукомістких видів продукції, у тому числі воєнного призначення. Документ сприятиме поглибленню коопераційних зв'язків, а також слугуватиме маркером довіри до українських виробників, що позитивно позначиться на іміджі вітчизняних виробників, стане основою для прояву іноземними компаніями інтересу до українських розробок і запрошенням до співпраці у різних сферах. А це – робочі місця, приплив інвестицій, реалізація вже дуже застарілих або взагалі заморожених проектів. У цілому – надійна **основа для поступального розвитку**, подолання кризи в економіці країни, модернізації виробництва, залучення прогресивних технологій з метою комплексного вдосконалення власних розробок тощо. І не варто думати, що нас топлять, викидають за борт, як комусь хочеться вважати. З нами бажають кооперуватись і співпрацювати. Добре, що і ми цього захотіли і не стали замикатися на “традиційних економічних зв'язках”. Диверсифікація співробітництва, науково-промислова кооперація у ХХІ ст. – **державний інтерес**. Звичайно, простіше розвивати такі галузі, як сільське господарство або видобування (інколи у грабїжницький спосіб) корисних копалин. І бурхливий розвиток, наприклад, агропромислового комплексу України – тут лише допомога або, можна сказати, реакція на зростаючий попит на продукти харчування у світі. Володіння солідним процентом родючих ґрунтів рано чи пізно має бути конвертоване в зростання виробництва і прибуток. Просто не варто на цьому замикатись, а треба шукати ті ніші, де ми можемо бути корисними глобалізованому світові. Бурхливий (різкий) розвиток будь-якої галузі (яку останнім часом ще називають “локомотивом економіки”), звичайно, має свої “перекуси”. Це і прагнення окремих підприємців створити латифундії, і банкрутство дрібних фермерських господарств. Але для того й існує “регулююча рука держави” (на противагу “регулюючій руці ринку”), щоб ці “перекуси” вирівнювати, точково виправляти проблемні ситуації за допомогою спеціальних інструментів правового регулювання. Для цього, наприклад, наука господарського права пропонує багатий арсенал засобів: від планування і захисту конкуренції до комплексного розвитку територій з урахуванням їх соціально-економічної специфіки в умовах децентралізації.

У гонитві за інтеграційними і коопераційними устремліннями не варто забувати й про національне законодавство: прозоре, логічне і систематизоване (кодифіковане). Останнє є вже усталеною характеристикою національної правової системи, де майже кожна самостійна галузь має свій кодифікований акт. Держав-

* Про ратифікацію Угоди (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про відновлення дії Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій : Закон України від 05.10.2017 р. № 2157-VIII // Офіційний вісник України. – 2017. – № 88. – Ст. 2679.

ний інтерес та інтерес індивідів полягають у його (законодавства) стабільності, прогнозованості розвитку. Надію на поступальний розвиток правової системи нам дає Угода про асоціацію між Україною та ЄС, в якій встановлено певні орієнтири її розвитку, строки реалізації імплементаційних заходів тощо. Ось тут результати поки що не радують: імплементація положень Угоди є непростою повільною, безсистемною, у такій ситуації також знаходяться сили, які провокують заявлені теми дерегуляції (природно, у власному вигідному для них трактуванні), модернізації приватного права відносно господарського законодавства (між двома процесами – модернізацією приватного права і модернізацією господарського законодавства – мало зв'язку, оскільки два поняття є різноспрямованими, мають різні цілі та завдання). Протиборство приватного і суспільного, державного інтересів проявляється при цьому найвиразніше.

Важливо, щоб усі позитивні зрушення – відновлення економіки, розширення ринків збуту продукції, відновлення виробництва – сприятливо позначалися на добробуті людей. **Головний ресурс розвитку держави – прагнення її громадян до гідного майбутнього, до гідного майбутнього для своїх дітей і онуків. Адже для них спадщина створюється сьогодні або сьогодні ж бездарно втрачається без права на відновлення.** І нехтувати цим ресурсом державі не дозволено в жодному разі.

2. До питання історії кодифікації. Історії права відомі збірники нормативних актів, звичаїв, судових прецедентів, коментарів, у тому числі у формі сучасних кодексів, які прийняті вищими законодавчими органами і широко застосовувалися. Неофіційні коментарі відіграють важливу роль у країнах Німецької традиції, наприклад, у самій Німеччині або Швейцарії. Складання таких збірників мало і має на меті забезпечити і полегшити застосування законів практиками, вимагало й вимагає інтенсивної доктринальної роботи, яка втілюється у чітких формулюваннях. У Великобританії та США існують приватні кодифікації, які використовують при вивченні та застосуванні права і містять коментарі. Стосовно кодифікації нашого господарського законодавства це означає, що кодифікація може бути тривалою при консолідації норм, що закріплюють економічну систему суспільства безпосередньо в Конституції України або Конституційному Законі, і норм про основні принципи господарювання в Господарському кодексі України (далі – ГКУ).

Потреба у різних формах кодифікації породжувалася роздробленістю права, великою кількістю законів, звичаїв, різноманітних судових рішень за схожими спорами. Подолати її та запобігти їй можна тільки жорсткою вимогою до процедури прийняття законів.

Кодифікація повинна охоплювати не тільки юридичні норми. Хотілося б підкреслити, що кодифікація господарського законодавства має поширюватися не тільки на норми, встановлені законом. Що, наприклад, являє собою такий часто згадуваний в юридичній літературі Кодекс Юстиніана (*Corpus juris civilis*), підготовлений комісією на чолі з професором правової школи Константинополя Трибоніаном? Дві з чотирьох його частин не були кодифікацією законодавчих актів. Перша частина – Дігести – являла собою компіляцію доктринальних коментарів. Друга – Інституції – фрагменти творів найавторитетніших юрисконсультів (по суті – підручник права).

Вважаємо, до названих візантійських кодексів включалися не будь-які коментарі, а ті, якими вже так чи інакше фактично керувалися при вивченні та застосу-

ванні права, коментарі, які містили визнані наукою і практикою правові положення.

3. Подальші шляхи модернізації господарського законодавства. Виходячи з таких історичних паралелей, очевидно, повинен зрости і розмір сучасного господарського кодексу. Уявлення щодо його можливого обсягу дають науково-практичні коментарі, які відтворюють норми інших законів, правові положення, якими доцільно доповнити кодекс, і частково валютно-фінансового законодавства, призначеного для регулювання досить широкого кола організаційно-економічних, виробничих, корпоративних, договірних, торговельних і різного роду інших правовідносин, які виникають у сфері практично будь-якої підприємницької і так званої регламентованої професійної діяльності. Практиковане щорічне внесення доповнень, у тому числі у зв'язку з розвитком законодавства ЄС, показує, що кодекс і коментар потрібні для сприяння вивченню і застосуванню законодавства. **Основним критерієм при кодифікації має бути відповідність вищезазначеним практичним цілям, а не спірним концепціям вчених про галузеву науку права.** Виключення з системи правового регулювання економіки ГКУ, яке пропонували деякі особи, означало б і виключення із цієї системи великих “науково-державних кодексів”, тобто не тільки створення величезної “діри” у законодавстві, але й нехтування результатами великої інтелектуальної праці, вкладеної як у сам кодекс, так і у коментарі. І це за постійних розмов щодо цінності інтелектуальної власності.

Положення ч. 4 ст. 13 Конституції України про забезпечення державою соціальної спрямованості економіки стосується багатьох сфер законодавства. З цього випливають і специфічні завдання для господарського законодавства. На нашу думку, в подальшому розвитку необхідно враховувати, як мінімум, такі напрями: 1) захист прав суб'єктів господарювання у відносинах з оподаткування і державного контролю, найповніше втілення у цих відносинах основ законності, справедливості й партнерства; 2) захист прав споживачів у виробничій сфері; 3) захист корпоративних прав суб'єктів господарювання, акціонерів та інших учасників відносин у сфері господарювання; 4) повніше врахування вимог екологічної безпеки виробництва.

Під внутрішньою і зовнішньою гармонізацією законодавства розуміється необхідність налагодження гармонійних зв'язків між нормами і нормативно-правовими актами у самій системі господарського законодавства, зв'язків господарського законодавства із суміжними сферами вітчизняного законодавства, а також зв'язків вітчизняного господарського законодавства з відповідним міжнародним законодавством.

Насамперед, необхідно докласти значних зусиль, щоб поліпшити структуру самого господарського законодавства: по можливості, ліквідувати невизначену множинність його норм і нормативно-правових актів, їх розрізненість і суперечливість, оскільки навіть деякі фундаментальні поняття в різних актах трактуються по-різному.

Гармонійне узгодження норм господарського законодавства з відповідними нормами європейського і міжнародного є важливим завданням для всієї нашої держави. Існує ряд угод України з ЄС, СОТ та іншими міжнародними організаціями, які передбачають конкретні заходи і зобов'язання у цьому напрямі. І їх необхідно добросовісно виконувати.

Разом з тим ряд засобів і методів слід було б розглядати як своєрідні принципи проведення робіт з модернізації господарського законодавства.

Так, в основу процесу модернізації даного законодавства може бути покладено таке.

1. Досягнення стабільності та несуперечливості актів господарського законодавства. Стабільність сприятиме встановленню спеціального, більш складного (порівняно із звичайними законами) порядку внесення змін і доповнень у Господарський кодекс України (кодифіковані акти).

2. Використання пакетного принципу підготовки нормативних правових актів за одночасного зменшення кількості відсильних норм у самих нормативних актах (“пакетний принцип”, зрозуміло, не повинен мати рецидивів, наприклад, сучасної судової та процесуальної реформ, коли у гонитві за уявною “гармонізацією” непомірний обсяг актів приховує їх недоліки, заважає їх всебічному, об’єктивному аналізу).

3. Координація та зближення національного господарського законодавства України з господарським правом ЄС.

Як у контексті зближення, так і безвідносно до цієї проблеми необхідним є формування у країні сучасної системи соціально-економічного планування. Досвід багатьох держав, які використовували і розвивали досвід планування у Радянському Союзі, говорить про ефективність цього економічного інструменту. Важко піднімати економіку без загального плану (не маючи навіть елементарних натуральних балансів у перспективі). Кроком до забезпечення співробітництва між країнами могла б стати розробка в Україні стратегічного робочого плану соціально-економічного розвитку.

За максимально повного використання всіх описаних вище засобів, методів і принципів модернізації господарського законодавства можна наблизитися до розв’язання головного завдання цієї модернізації – надійного забезпечення поєднання ринкової саморегуляції з державним регулюванням економіки.

Усі ми є очевидцями того, які пошуки з цього приводу здійснювались і здійснюються нині в нашій країні – в основному за допомогою славнозвісного “методу спроб і помилок”. Природно, поза вирішенням даної проблеми не могло залишатись і законодавство, насамперед господарське. Певну модель поєднання ринкового саморегулювання з державним регулюванням економіки було – деякою мірою свідомо – покладено і в сучасний Господарський кодекс України.

У процесі модернізації господарського законодавства слід прагнути до розумного поєднання ринкового саморегулювання з державним регулюванням економіки (в юридичному еквіваленті це означає розумний компроміс приватноправового і публічно-правового регулювання).

Розумність поєднання приватноправового і публічно-правового регулювання в господарському законодавстві може також забезпечуватись в разі урахування, як мінімум, такого ряду вимог:

– при проектуванні тих чи інших нормативних положень необхідно чітко усвідомити і сформулювати мету цих положень, а також звіряти, наскільки дана мета відповідає загальній меті господарського законодавства – утвердженню суспільного господарського порядку;

– удосконалювати правові засоби, які стимулюють ділову активність, підприємливість, інноваційну ініціативу;

– розвивати правові форми державного захисту всіх суб’єктів власності та господарювання;

– забезпечувати реалізацію таких принципів господарювання, як обмеження державного регулювання економічних процесів, яке певною мірою є необхідним для забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції в підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів і безпеки суспільства та держави, а також заборону незаконного втручання органів державної влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини;

– удосконалювати механізм захисту прав суб'єктів господарювання при здійсненні державного контролю і нагляду за господарською діяльністю.

Хотілося б підкреслити **важливість комплексного економіко-правового підходу** на основі активізації людського фактора, посилення заінтересованості всіх суб'єктів господарювання в підвищенні ефективності виробництва, активізації та розвитку ініціативи трудових колективів.

Сприяння розвитку змагальності в усіх її розумних формах і активна участь працівників в управлінні виробництвом – це один з інструментів їх впливу на весь процес соціально-економічного розвитку (систематично публікувати рейтинги підприємств за окремими показниками, підсумки різних видів змагань, порівнянь і аналізу цих результатів, на підставі яких і визначаються рейтинги провідних фірм тощо).

Ми вже перестали стимулювати добросовісну працю, давати їй суспільну оцінку і тим самим заохочувати людей, забезпечувати суспільно значущу мотивацію праці. Але без моральних стимулів, без хоча б трохи ентузіазму важко очікувати ефективної роботи людей на благо країни.

У забезпеченні морального стимулювання держава має виступати у двох постанях. З одного боку, вона повинна створювати умови для розвитку чесної змагальності в ім'я гідних цілей, навіть підштовхувати до змагання. А з іншого боку, утримувати змагання в розумних межах, не даючи йому вилитися в дику конкуренцію за ринки збуту (наприклад, навіть не між окремими суб'єктами господарювання, а країнами, як було показано вище на прикладі ракетно-космічної галузі).

За час становлення і кодифікації господарського законодавства сформувався досить великий загін фахівців у сфері правового регулювання господарської (у тому числі підприємницької, комерційної) діяльності, який спроможний сприяти досягненню названих результатів, розвитку і вдосконаленню правового регулювання у зазначеній сфері.

4. Приклади зваженої кодифікації господарського законодавства. Королівство Бельгія. Населення – 10140000 осіб, площа – 30540 кв. км, мова – фламандська, французька, німецька [3, с. 620]. Бельгія – високорозвинута індустріальна держава і важливий центр міжнародного бізнесу. В Брюсселі знаходяться штаб-квартири Комісії Європейського Союзу і багатьох міжнародних організацій. На півночі країни розмовляють в основному фламандською, на півдні – французькою.

Господарський кодекс Бельгії – кодифікований законодавчий акт, прийнятий у лютому 2013 р., який систематизував основні законодавчі правила у сфері “господарського права” [4]. Кодекс набрав чинності 21 травня 2014 р. Ідея модернізації господарського законодавства і розробки кодексу виникла у 2006 р. після проведення “круглого столу”, організованого Міністерством економіки Бельгії за участі економістів та експертів з правових питань і суспільних організацій.

Перед розробниками були поставлені завдання: проаналізувати господарське законодавство; запропонувати кодифікований акт замість набору правил, розміщених у численних законах і королівських указах.

Необхідність запобігти “нормативній інфляції” і “сприяти інтеграції бельгійського господарського права у концепт європейського права”, а також дати чітке уявлення про роль державної влади в регулюванні економічної активності й визначити, які інструменти вона має, – основні причини прийняття кодексу, названі у звіті Міністерства економіки Бельгії.

Кодекс складається з 18 книг (томів).

Книга I. Визначення.

Книга II. Основні положення.

Книга III. Свобода заснування, надання послуг та загальних зобов'язань компаній.

Книга IV. Захист конкуренції.

Книга V. Конкуренція та ціноутворення.

Книга VI. Ринкові методи і захист прав споживачів.

Книга VII. Платіжні та кредитні послуги.

Книга VIII. Якість продуктів та послуг.

Книга IX. Безпека продуктів та послуг.

Книга X. Контракти комерційних агентств, контракти ділового партнерства і переддоговірні контракти.

Книга XI. Інтелектуальна власність.

Книга XII. Право електронного господарювання.

Книга XIII. Консультування.

Книга XIV. Ринкові методи та захист прав споживачів у професійному середовищі.

Книга XV. Примусове виконання.

Книга XVI. Альтернативне розв'язання спорів для споживчих конфліктів (для вирішення конфліктів споживачів).

Книга XVII. Провадження у спеціалізованому суді.

Книга XVIII. Інструменти кризового управління.

Законодавство Бельгії передбачає три основні цілі в кодексі. Це гарантування свободи підприємництва, справедливості господарських операцій, захисту прав споживачів.

Республіка Казахстан. Столиця – Астана, населення – 16500000 осіб, площа – 2717300 кв. км, мова – казахська, російська, німецька [3, с. 628]. Казахстан розташований у Центральній Азії, між Китаєм і Каспійським морем. Більшу частину країни займають величезні степові рівнини і пустельні плато, на південному сході височать гори. У межах Казахстану частково лежить Аральське море. Широкі лани бавовни, пшениці і тютюну. На рівнинах казахи розводять худобу. Регіон багатий на кам'яне вугілля, залізну і мідну руди. Існує висока заінтересованість у розробці великих нафтових родовищ, нещодавно відкритих у Казахстані.

З 2015 р. в Республіці Казахстан діє Підприємницький кодекс *. Наведемо його структуру.

* Предпринимательский кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 29.10.2015 г. № 375-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1500000375#z1150>.

Розділ 1. Загальні положення. Правові основи взаємодії суб'єктів підприємництва і держави. Суб'єкти підприємництва в умовах їх функціонування. Об'єднання суб'єктів підприємництва і умови їх функціонування.

Розділ 2. Взаємодія суб'єктів підприємництва і держави. Участь суб'єктів підприємництва в нормотворчості. Державно-приватне партнерство у сфері підприємництва. Соціальна відповідальність підприємництва. Державне регулювання підприємництва. Антимонопольний орган та його повноваження. Державна підтримка приватного підприємництва.

Розділ 3. Форми і засоби державного регулювання підприємництва. Дозволи і повідомлення; технічне регулювання. Державне регулювання цін і тарифів. Суспільно значущі ринки. Обов'язкове страхування. Державний контроль і нагляд.

Розділ 4. Економічна конкуренція. Конкуренція. Монополістична діяльність. Недобросовісна конкуренція. Участь держави в підприємницькій діяльності. Захист конкуренції. Взаємодія антимонопольного органу з правоохоронними органами Республіки Казахстан і антимонопольними органами інших держав. Виявлення правопорушень законодавства Республіки Казахстан у галузі захисту конкуренції. Запобігання порушенням законодавства Республіки Казахстан щодо захисту конкуренції та перегляд розпоряджень антимонопольного органу.

Розділ 5. Основні напрями і види державної підтримки приватного підприємництва. Державна підтримка малого і середнього підприємництва. Державна підтримка агропромислового комплексу і несільськогосподарських видів підприємницької діяльності в сільській місцевості. Державна підтримка індустріально-інноваційної діяльності. Державна підтримка інвестиційної діяльності. Спеціальні захисні, антидемпінгові та компенсаційні заходи у відношенні до третіх країн.

Розділ 6. Форми і способи захисту прав суб'єктів підприємництва. Захист прав суб'єктів підприємництва. Уповноважений із захисту прав підприємців Казахстану. Інвестиційний омбудсмен. Оскарження рішень, дій (бездіяльності) державних органів і посадових осіб.

Розділ 7. Відповідальність за порушення законодавства Республіки Казахстан у сфері підприємництва. Перехідні та заключні положення. Відповідальність за порушення законодавства Республіки Казахстан у сфері підприємництва. Перехідні заключні положення.

Отже, кодекс визначає правові, економічні та соціальні умови та гарантії, які забезпечують свободу підприємництва в Республіці Казахстан, регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку з взаємодією суб'єктів підприємництва і держави, у тому числі державним регулюванням і підтримкою підприємництва, самопосиленням.

Висновки

Підбиваючи підсумок, можна зазначити, що модернізація законодавства, зокрема господарського, є невід'ємним елементом поступального розвитку економіки. Кодифікація ж виступає більш якісним станом законодавства, який дозволяє підтримати і посилити модернізацію і подальший розвиток економіки країни за умови зовнішніх негативних факторів, які компенсуються активізацією кооперування при реалізації проектів у наукомістких галузях, встановленням нових господарських зв'язків та участю в міжнародних проектах, у яких технічну і виробничу основу становлять розробки вітчизняної науки. У сучасному світі самопосилення не можна досягти самоізолюванням. Як і не можна будувати правову

систему без опори на міжнародне законодавство і зобов'язання, взяті при укладанні міжнародних угод. Розумне використання досвіду інших країн у даному питанні здатне зробити наше законодавство стабільним і зрозумілим і нам, і іноземним партнерам-інвесторам.

Список використаної літератури

1. Мамутов В.К. Заинтересованность и самоусиление // Економіка та право. – 2017. – № 3 (48). – С. 3–15.
2. Логанов Є. “Мотор Січ” збільшить виробництво гелікоптерів // Урядовий кур'єр. – 2017. – 5 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukurier.gov.ua/uk/news/motor-sich-zbilshit-virobnictvo-gelikopteriv/>.
3. Большая Оксфордская Энциклопедия ; [пер. с англ.]. – М. : Росмэн-Пресс, 2007. – 661 с.
4. Thirion N. Le Code de droit economique: principales innovations. – Bruxelles : Larcier, 2015. – 288 p.

References

1. Mamutov V.K. *Zainteresovannost' i samousilenie* [Interest and self-reinforcement]. *Ekonomika ta pravo – Economics and Law*, 2017, No. 3 (48), pp. 3–15 [in Russian].
2. Lohanov E. “Motor Sich” zbil'shyt' vyrobnytstvo helikopteriv [“Motor Sich” will increase the production of helicopters]. *Uryadovyi kur'er – Government Courier*, September 5, 2017, available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/motor-sich-zbilshit-virobnictvo-gelikopteriv/> [in Ukrainian].
3. *Bol'shaya Oksfordskaya Entsiklopediya* [Great Oxford Encyclopedia]. Moscow, Rosmen-Press, 2007 [in Russian].
4. Thirion N. *Le Code de Droit Economique: Principales Innovations*. Bruxelles, Larcier, 2015 [in French].

Стаття надійшла до редакції 2 травня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on May 2, 2018.
